

מבוא אי"ש

מתורת רבן של"י ישראל הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

פרשת לך לך תשפ"ז גליון מס' 210

אין לסמוך על הדברים למעשה

לכתחילה לא זו הדרך, אבל אם הוא השתמש בכפיה הזאת, למעשה ההוא נתן צדקה. אף שנתן צדקה בטעות, אבל מן הדין הוא מחויב, ב"ד היו כופים אותו.

קדימה לעניי השכונה

שאלה: שכונה שיש בה קופה של צדקה, האם על בני השכונה יש איזה דין קדימה של עניי עירך? לתת צדקה לבני השכונה.

תשובה: זאת אומרת שהשכונה היא לא יותר מאשר חלק מהעיר. "עניי עירך" הפירוש שלכל העיר יש דין אחד. יש עיר ויש עניים בעיר, מדין עניי עירך מחויבים לכל העניים שיש שם. מה שעושים שכונה זה לא קובע, מי קבע את השכונה?, אחד יעשה שכונה של שלש בתים ואחד יעשה של עשר בתים, שכונה מצד הדין זה כלום⁸.

שאלה: יש איזה חשיבות נוספת כשנותן לעניים מהשכונה שלו.

תשובה: יותר חשיבות יש לזה, אבל בדין אין נפק"מ.

צדקה גדולה לעני אחד או מעט להרבה

שאלה: אני רוצה לתת מאה שקל לצדקה, האם יותר טוב לתת את זה לאדם אחד, או לחלק את זה להרבה אנשים.

תשובה: יש את הרמב"ם המפורסם בפ"י המשניות, שיותר טוב לתת להרבה⁹. שאלה: צריך לחלק את זה באופן שישאר לכל אחד חתיכה הראויה להתכבד.

תשובה: כן¹⁰.

שאלה: עשר שקל זה שיעור מספיק.

תשובה: כן.

הלואה לישיבה אחת או לעשר אנשים פרטיים

שאלה: בעל גמ"ח שואל, האם עדיף להלוות לישיבה מאה אלף דולר, או לעשר אנשים פרטיים, כל אחד עשר אלף דולר.

תשובה: בישיבה יש שני דברים, גם תורה גם חסד.

עניי בה"ב

בימי בה"ב כאשר רבינו הי' סנדק באותו יום אמרו סליחות עד "הרחמים והסליחות", והיו אומרים אבינו מלכינו¹.

בבית מדרשו של רבינו היו אומרים בשני קמא הפזמון הנדפס בסידורים בחמישי, ובחמישי פזמון הנדפס בסידורים בשני קמא, כמש"כ בלוח לא"י².

בבית מדרשו של רבינו היו אומרים בשני וחמישי קודם והוא רחום וידוי וי"ג מידות, ובימים שאמרו סליחות כגון בה"ב ובעשי"ת לא אמרו וידוי וי"ג מידות קודם והוא רחום³.

רבינו נשאל, האם אפשר לכתחילה לומר סליחות של בה"ב לפני התפילה במקום שזמן הנה"ח מאוחר ורוצים להקדים זמן גמר התפילה. והשיב, כיון שיש צורך יכולים לומר הסליחות לפני התפילה, דלא גרע מסליחות בעשי"ת⁴.

ויתן לו מעשר מכל (בראשית יד כ)

לקט תשובות רבינו לשואלים בעניי צדקה

כפיה על מצות צדקה

שאלה: אחד הגיע לחו"ל לאסוף כסף עבור ענין של צדקה, הוא נכנס לאחד הגבירים שהוא ת"ח גדול, ואמר לו שהיות ויש אצלו עשר אלף דולר, והוא פוחד להחזיק את הכסף אצלו, הוא מבקש לתת לו את העשר אלף דולר, והוא יתן לו כנגד זה שייק, וכך עשה. הוא לקח את השיק הזה ונכנס לגביר אחר והניח את השיק על השולחן, ואמר לו תראה. כשראה הגביר השני שהרב ההוא נתן עשר אלף דולר, השתכנע מאד לתרום גם, ואכן תרם תרומה הגונה. למעשה הוא לא אמר שקר, הוא רק הצביע על השיק ואמר תראה.

תשובה: הוא לא אמר שקר, אבל משמעות הדברים שקר⁵.

שאלה: הוא שואל אם הוא צריך להחזיר לגביר השני את הכסף.

תשובה: השאלה היא כך, אם הנדיב כבר קיים דין צדקה כדין, ודאי זה רמאות, והוא צריך להחזיר בחזרה. אבל אם לא קיים דין צדקה כדין, אם ב"ד היה כוחו יפה, ב"ד היו צריכים לכפות אותו לתת את הכסף⁶. אנו אין בידינו לכפות, אבל אם זה סכום שעל פי דין ההוא מחויב לתת, אז אין עליו טענות⁷. וצריך להוסיף,

^[1] הרה"ג רבי מרדכי דוד לוינ שליט"א.

^[2] הרה"ג רבי מרדכי דוד לוינ שליט"א.

^[3] הרה"ג ר' מרדכי דוד לוינ שליט"א.

^[4] יבקשו מפיחו פורים ח"ב ע' קצח

^[5] הרב השואל חתדב"נ הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בספרו חשוקי חמד גיטין ג"ב ע"ב הביא בענין זה דברי הגמ' ב"מ צ"ו ע"א "שאלה ליראות בה מהו ממונא בעינן והאיכא או דלמא ממונא דאית ליה הנאה מיניה בעינן וליכא", ופרש"י, "ליראות שיהא נראה עשיר חשוב ולא ימשכו בעלי בתים ידיהן ממנו להקיפו באמנה ובאשראי", יעו"ש. ולכאורה משמע שמותר לאדם לקחת פרה כדי שיראה עשיר וחשוב אף שגונב דעתו של אדם. וכ' שם לחלק, שהתם בפרה היה למלוה לאסיק אדעתו שאפשר לשאול או להשכיר פרה, ולכן אין בזה גניבת דעת, אבל הכא לא היה לו לאסיק אדעתו, לפיכך יש בזה משום גניבת דעת.

^[6] ב"ד כופין על הצדקה כמבואר בכתובות מ"ט ע"ב, "רבא כפייה לר' נתן בר אמי ואפיק מיניה ד' מאה זוזי". וכן פסק בשו"ע (יו"ד רמ"ח ס"א) "כל אדם חייב ליתן צדקה וכו' ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן ב"ד היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדוהו ליתן ויורדין לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן".

^[7] כ' במחנה אפרים (הל' זכיה ומתנה סי' ח') "ולענין צדקה דקי"ל דאם אינו רוצה ליתן כופין אותו וגו"כ יורדין לנכסיו משום דנכסיו משועבדים לתת צדקה. איכא למיבעי דאם בא עני ותפס מזה שאינו רוצה ליתן אי זכה בהם. והיכא דבעה"ב רוצה ליתן לעני אחר יראה דלא זכה העני במה שתפס, כמש"ל בפדה"ב. אבל היכא דאינו רוצה ליתן לשום עני, איכא למימר דמהני תפיסת העני. וה"ה נמי אם זה העני שתפס הוא קרובו, שהוא קודם לכל אדם, ולא יכול לומר לעני אחר אני רוצה ליתן". כל דבריו על פי סברתו שיש שעבוד ממון בצדקה, עי' קצה"ח ר"צ סק"ג שהאריך בזה ונתיי"מ שם סק"ח דלאו מילתא דפשיטא היא.

שאלה : באיזה מספר צהבת אין לעשות את הברית.

תשובה: המספר המקובל הוא שנים עשרה, עד שנים עשרה אפשר למול יותר לא, אבל אם הוא הבריא אפשר לעשות את הברית תיכף, לא צריכים לחכות. רק אם הגיע לתשע עשרה עשרים, אז צריכים להמתין שבעה ימים¹¹. אף על פי שלפי דעת הרופאים היום נשתנה הדבר וזה דברים בטלים, אבל יש דברי מלכאל שאם נשמע לרופאים צריך לסגור את השו"ע.

חולה שמבקש למות מן העולם מהול

שאלה : דברו על לב עולה חדש מרוסיה שימול את עצמו, והוא הסכים. בינתיים הוא חלה במחלה ממארת, והוא מתחנן שימולו אותו, הוא אומר שמשאת נפשו להפטר מן העולם כיהודי. הרופאים אומרים שמבחינה רפואית אפשר לעשות את הברית, אבל כיון שהוא מאד חולה ונמצא במצב של חולשה גדולה, נראה שזה שאלה גדולה של סכנה בשבילו.

תשובה: כיון שזה סכנה, ודאי מצד הדין אין דין מילה. ברש"י ביבמות כתוב, שמילה כשהו במצב של סכנה, זה לא מילה כלל. ואם המילה בשבת, הוא חילל שבת, כי זה מילה שלא בזמנה¹². לכן בכה"ג נכון שהוא רוצה לקיים את המצוה, אבל אין מציאות שיוכל לקיים את המצוה.

וְאִנְשֵׁי סֹדֶם רָעִים וְחֹטְאִים לִד' מֵאֵד (בראשית יג)

קריאת שם רשע

מנא הא מילתא דאמור רבן שם רשעים ירקב א"ל דהא כתיב ושם רשעים ירקב מדאורייתא מנא לן דכתיב ויאהל עד סדום וכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד (יומא לח ע"ב)

רבינו: פשוט לשון הגמ' "לא מסקינן בשמייהו" משמע שאין איסור שיקרא אדם לבנו שם אדם רשע, הגמ' לא משתמשת בלשון איסור. ברבינו חננאל מבואר שזה עצה טובה, וז"ל "שאינ אדם נקרא בזה השם ומצליח". אבל במהרש"א בתענית¹³ כ' "אבל ברשעים גם שם עצם שלהם ירקב שאסור לקרות אדם בשםם כדאמר' ביומא", הרי שהוא מתבטא בלשון איסור, ולדבריו אסור לקרוא בשם אדם רשע.

ובראשונים מבואר שיש אופנים שאפשר לקרוא בשמו. בראשונים¹⁴ הק', מה טעם נהגו לקרוא בשם ישמעאל כשמו של ישמעאל בן אברהם שהיה רשע, ובשלמא למ"ד¹⁵ ישמעאל עשה תשובה נוחה, ואף שכל חיו היה רשע כיון שבסופו של דבר עשה תשובה אפשר לקרוא בשמו, אבל למ"ד שלא עשה ישמעאל תשובה קשה. ותימצו, דשאני ישמעאל שהקב"ה קראו באותו השם. מה שקוראים בשם יוחנן, אף שיוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי¹⁶, כי מצאנו לפניו בתנ"ך את השם יוחנן. וזה כלל, שאם מצאנו צדיק שנקרא גם בזה השם, אפשר לקרוא בשם זה¹⁷.

רגשות הקודש אשר האדם מתקדש בהם מותירים רושם על אותו המקום והזמן שבא לידי ביטוי בהתחדשות ההתעוררות באותו המקום והזמן.

בתורה אנו מוצאים שכל רגשות הקודש אשר האדם מתקדש בהם מותירים רושם על אותו המקום ועל אותו הזמן, שבא לידי ביטוי בהתחדשות ההתעוררות באותו המקום והזמן. וכך אנו מוצאים באברהם אבינו כמו שנא' "וילך למסעיו מנגב ועד בית קל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחילה... אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה" (בראשית יג, ג-ד), אותו המקום אשר בנה מזבח בתחילה ואשר פרסם שם את שם ד' נתקדש ולשם חזר שוב. וכן מה שנא' "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם לפני ד'" (בראשית יט כז), אותו המקום שנתקדש כמקום תפילה לשם חזר להתפלל. ומכאן לומדים חז"ל (ברכות ו ע"ב) שהקובע מקום לתפילתו אלקי אברהם בעזרו.

בלקוטי אנשי שם כתב על הפסוק הנ"ל: "וכתב הגאון... וז"ל בעיני ראיתי נסיון שהיה לי כמה חדרים ולא חשקה נפשי ללמוד רק בחדר אחד הגם שלא

היה שם מנוחה שלימה, אח"י נודע לי שזה החדר היה לפני כמה שנים מקום מיוחד לגדול אחד אשר למד שם כמה שנים לילה ויום", ולכן המקום אשר התפלל בו כבר הוא יותר מוכשר ומוכן לקבלת תפילות.

ובשלחי סוטה (מז ע"א) אמרו רז"ל כי "חן מקום על יושביו", וגם במובן הרוחני יש לו חן מיוחד אם השיג שם דבר גדול והתעלה שם.

מספרים על יהודי אחד מתושבי עיר וילקומיר, פעם אחת הוצרך לשנות מקומו בביהכנ"ס לל' יום לרגלי אבילות, והרגיש בתפילתו איזה נעימות והתעוררות כתפילת שמונ"ע של ראש השנה, ולא ידע מהו, עד שחקר ודרש מזקני המקום ונודע לו כי פעם כאשר הגאון הלך בגלות ועבר דרך וילקומיר התפלל בזוית ההיא ותפילתו של אותו צדיק השאירה רושם לדורות.

והיחס הזה הוא גם בזמן, "השמר לך... פן תשכח... יום אשר עמדת לפני ד' אלקיך בחורב" (דברים ד' י'), הרושם של המקום והרושם של הזמן הם הם מהדברים אשר מעוררים בנפש האדם נטיה אלא אותו הרושם, והם המביאים אותו לידי מעשה. (ע"פ דברי אגדה)

רבי דוב בעריש ווידענפלד זצוק"ל

גאב"ד טשעבינ ובעל ה'דובב מישרים' נלב"ע י' חשון

¹⁸ עלה ארי מבבל, בי' ניסן תש"ו עגנה אנייתו בנמל חיפה ומשם נסע הישר לירושלים. עם הגיעו לארץ ישראל חזר ובנה מחדש את הנהרסות, ונעשה לתל תלפיות של העם היהודי.

החשיב מאד את מרן רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, למרות גילו הצעיר, והחשיב אותו בין גדולי התורה המובהקים.

בערוב ימיו כשנחלש ושאלוהו למי לפנות מעתה כשנוהרים להטריחו מחמת חולשתו, השיב שישאלו את רבינו והגרש"ז אויערבאך.

רבי יוחנן טברסקי מטולנא היה מספר, שכאשר פנה להגאון מטשעבין בערוב ימיו בשאלה הלכתית נענה שלגודל חולשתו קשה לו להזדקק לשאלה, ושלווה לרבינו והגרש"ז אויערבאך.

הג"ר אברהם יצחק קליין מנירנברג השאיר אחריו כתבים בעניני שמות בגיטין, והגאון מטשעבין נשאל האם להכניס לדפוס שכן חוץ מקונטרס אחד המחבר לא ערך את הכתבים לדפוס. תשובתו היתה שיערכו את הכתבים ויראו אח"כ את הקונטרס להג"ר יוסף שלום אלישיב שיאמר אם להדפיס, ואכן רבינו הורה להדפיס את הקונטרס.

אחרי השואה התעוררה שאלה בענין כתיבת שם בגט, המקרה הי' שאדם שכח את שמו הפרטי והי' ידוע רק שם משפחתו, והשאלה התגלגלה לפתחם של רבינו והג"ר בצלאל זילוט. רבי בצלאל עלה לשאול את הגאון מטשעבין. באותה עת שהה בבית הגאון מטשעבין אחד מתלמידיו מורה הוראה חשוב, כששמע הגאון מטשעבין את השאלה לא הגיב והסיט את השיחה לנידונים אחרים. לאחר זמן מה יצא אותו מורה הוראה מהבית ואז פנה לרבי בצלאל ואמר לו: מדוע אתה שואל את השאלה בנוכחות רבנים אחרים? למה הוא צריך לשמוע זאת. הרי אם אתיר לך יהי' זה בגלל השואה אם כן רבנים אחרים לא צריכים לשמוע זאת! כשיספר זאת רבינו הסביר שכוונתו היתה, שיש היתירים ופסקים היוצאים מתחת גדולי הדור לצורך השעה ולצורך הדור ואין ללמוד מהם לדורות.

לרבינו הי' הערכה מיוחדת להגאון מטשעבין, והתייחס בכובד ראש לכל מילה שנאמרה משמו. פי"א העז אחד לשאול את רבינו האם יש איזה דמות של אדם גדול אשר רבינו ראה בו דוגמא וסמל להתדמות אליו. רבינו בענותנותו השיבו, ובין אחד האישיים שאמר רבינו הי' דמותו של הגאון מטשעבין, וציין רבינו את השלימות שלו, שהי' גדול בידעית התורה, בסברא ישרה, והצטיין במדת נקיות מושלמת (ריינקייט) במעשה בדיבור ובמחשבה¹⁹.

רבינו התבטא על הגאון מטשעבין "הי' לו בקיאות גדולה מאוד באחרונים, הי' בקי באופן מיוחד ב"מהרש"ס", הי' לו חריפות, והי' גדול בהכלל²⁰.

לאחר פטירתו התבטא רבינו: "תמה תקופת גאוני גליציה"²¹.

¹³ ח"א כ"ח ע"א ד"ה הוא אומר.

¹⁴ ריטב"א ותוס' רא"ש.

¹⁵ ב"ב ט"ז ע"ב.

¹⁶ ברכות כ"ט ע"א.

¹⁷ כמבואר בתוס' יומא ל"ח ע"ב ד"ה דלא.

¹⁸ המאמר נערך ברובו מתוך הספר "שר התורה".

¹⁹ נכד רבינו ודי ימינו הרה"ג אריה (בן רבי משה) אלישיב שליט"א.

²⁰ מפי האיש ע' רעג.

²¹ שר התורה, מפי האיש.

¹¹ תשובה זו נאמרה בשנת תשס"ט בערך. בספר מנשים באהל ע' רמ"ג כ' בשם רבנו שאמר בשנת תשי"ז, שאם הגיע ל-18 יש לחכות ז' ימים. וכן בסי' אוצר הברית כ' בשם רבנו, דמעת שהגיע ל-17-18 דוחים מילתו בז' ימים, ומתחילים לספור ז' ימים מעת שירד ל-11.5 ומחזיק ברמה זו ללא אור סגול. וכן בספר הבט לברית כ' בשם רבנו, שאם הגיע ל-17-18 צריך למנות שבעה ימים, ומשירד ל-12 אפשר להתחיל לספור ז' ימים.

¹² איתא ביבמות ס"ד ע"ב "עובדא הוה קמיה דר' יוחנן בכנישתא דמעון ביהו"כ שחל להיות בשבת ומלה ראשונה ומת שניה ומת שלישית באה לפניו אמר לה לך ומולי א"ל אבי חזי דקשרית איסורא וסכנתא". ופירש"י "איסורא וסכנתא. שאם חזקה בשני פעמים והשלישי ניתן לדחות ממנה הויא מילה שלא בזמנה ואינה דוחה את השבת".